

Två kvinnliga socialmedicinska pionjärer: Julia von Sneidern och Vera Starck-Romanus

Om än bortglömd idag så var Julia von Sneidern en viktig vägröjare inom det sexualpedagogiska området i början av 1900-talet. Hon tillhörde gruppen radikala kvinnor som till exempel Andrea Andréen, Ada Nilsson, Frida Steenhoff, Marika Stiernstedt, Anna Whitlock och Elin Wägner som på olika sätt satt spår i den svenska historien.

Julia von Sneidern (1874—1945) föddes som Julia Rosenbaum i Haparanda 1 april 1874. Föräldrarna var handlanden Elias Rosenbaum (född i Polen) och Berta Schenk (född i Tyskland). Pappan dog då Julia bara var sju år gammal och enligt judisk tradition gifte då mamman om sig med en släkting till den tidigare maken, i det här fallet Elias yngre bror Marcus. I början av 1880-talet flyttade familjen till Stockholm. Där föddes Karolina Rosenbaum, som alltså var halvsyster till Julia. En dotter till Karolina – Vera Starck – skulle senare bli den som förde mostern Julias sexualpedagogiska arbete vidare.

Bild 1. Julia von Sneidern

Julia gick i skolan i Stockholm. År 1892 avlade hon studentexamen (som då hette mogenhetsprövning) vid Wallinska flickskolan i Stockholm, den första gymnasieskolan i Sverige som fick examensrätt. Hon flyttade sedan till Uppsala och avlade medikofilen (en examen i humanistiska och naturvetenskapliga ämnen som krävdes för att kunna påbörja medicinstudier). Efter detta påbörjande hon medicinstudier vid Karolinska Institutet och tog medicine kandidatexamen 1898. Hon tjänstgjorde sedan som amanuens vid Uppsala universitet med poliklinisk verksamhet och avlade medicine licentiatexamen i Uppsala 1907, dvs. det som i dag motsvarar läkarlegitimation. Under uppsalaåren var hon medlem i Uppsala kvinnliga studentförening, och under en tid dess ordförande.

Hon gifte sig 1898 med psykiatern Olof Kinberg och fick med honom en

son. Paret skildes 1915. År 1917 gifte hon om sig med dåvarande advokaten och senare landshövdingen Axel von Sneidern.

Möjligheterna för kvinnliga läkare att få arbete var vid den här tiden begränsade. Den vanligaste lösningen var att öppna en privat praktik. Genom en lagändring 1903 öppnades också möjligheten för kvinnor att få tjänst som stads- och stadsdistriktsläkare. Tillsammans med Karolina Widerström, Alma Sundquist, Inez Laurell och Alfild Tamm blev Julia en av Sveriges första kvinnliga skolläkare. Hon fick 1913 tjänst som folkskoleläkare vid Brännkyrka skola, där hon arbetade fram till 1922 då maken (Axel von Sneidern) utnämndes till landshövding i Älvsborgs län och hon flyttade med honom. Men Julia arbetade också som läkare vid Långbro sinnessjukhus och vid poliklinikens på Östermalm i Stockholm avdelning för nervsjukdomar. År 1914 tog hon tillsammans Ada Nilsson initiativ till bildandet av Frisinnade kvinnor, där hon blev den första sekreteraren. Hon medverkade också i redaktionen för tidningen Tidevarvet, som var ett organ för föreningen.

I sin kliniska verksamhet var hon framför allt inriktad mot psykologi och psykiatri och drev under en period en klinik för undersökning och behandling av nervöst sjuka skolbarn, troligen den första i sitt slag i Sverige. Hon specialiserade sig på barnpsykologi och barnneuroser. Parallellt med detta drev hon en privat mottagning på Skeppsbron. Hon arbetade också för gratis skolmåltider.

Intresse för psykiatri fick henne att 1911, tillsammans med dåvarande maken Olof Kinberg översätta boken *Brottet och dess bekämpande* av den tyske kriminalpsykiatrikern Gustav Aschaffenburg. På 1930-talet översatte hon ett par verk av den danske psykiatrikern Hjalmar Helweg.

Handledning i sexuell undervisning och uppfostran

Som nyutexaminerad läkare höll Julia i juni 1907 ett föredrag om sexuell hygien vid folkskollärarmötet i Jönköping. Dispositionen till anförandet var till både till innehåll och formuleringar snarlik den bok som hon tillsammans med Alma Sundquist publicerade 1909. Våren 1908 hade Svenska läkaresällskapet nämligen utlyst en pristävling om sexualupplysningskrifter för ungdom, riktad till föräldrar och lärare i avsikt att ”på ett sakligt och måttfullt, naturligt och taktfullt sätt upplysa de unga på detta ömtåliga område”. I april 1909 annonserade juryn att av 25 inlämnade bidrag så hade Julia Kinberg och Alma Sundquist tilldelats förstapris för sin *Handledning i sexuell undervisning och uppfostran*.

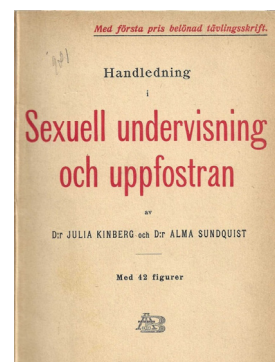

Bild 2. Boken *Handledning i sexuell undervisning*

Boken var en gedigen framställning av vad som väl idag skulle kallas sexualkunskap – behövlig kan man förstå när man läser vad författarna skriver i förordet ”Därigenom att fortplantningsorganens anatomi och fysiologi utesluts ur läroböcker och undervisning, ha dessa organ för det allmänna åskådningssättet kommit att intaga en viss undantagsställning i förhållande till kroppens övriga organ”.

Bland rubrikerna i boken hittar vi bland annat:

- Fortplantningsorganens byggnad (anatomi), förrättningar (fysiologi) och hälsovård (sexuell hygien)
- Fortplantningsorganens embryonala utveckling
- De smittosamma könssjukdomarna
- Sexuella abnormiteter
- Könsdriftens psykofysiologiska mekanism
- Könsdriftens betydelse för individen och släktet (Rashygien)
- Principerna för sexuell uppfostran i skola och hem

Med tanke på att Läroplansutredningen (SOU 2025:19) just föreslagit att den övergripande sexualundervisningen nu ska plockas bort från skolans mål och uppdrag kanske det finns anledning att återaktualisera denna bok?

Först 1910 blev boken allmänt uppmärksammas efter en positiv recension i Fredrika Bremerförbundets tidskrift *Dagny*. Därefter kom handledningen att användas som ett slagträ i den debatt om nymalthusianism¹, rashygien, preventivmedel och sedlighet som pågått sedan 1880-talet. Sommaren 1910 infördes den så kallade preventivmedelslagen, i folkmun ofta kallad ”Lex Hinke”, efter den socialistiske redaktören och politikern Hinke Bergegren. Lagen, som avskaffades först 1938, innebar bland annat att offentlig information om och försäljning av preventivmedel blev straffbar och kunde ge upp till två års fängelse. Det omedelbara skälet till förbudet var den kampanj för preventivmedel som Hinke Bergegren förde under parollen ”Kärlek utan barn” med devisen ”Det är bättre med kärlek utan barn än med barn utan kärlek”. Detta ansågs omoraliskt och kom också i en tid då födelsetalet var lågt och kritiserades starkt av bland annat Svenska riksförbundet för sedlig kultur.

Bokens författare, Julia Kinberg och Alma Sundquist, betonade att anledningen till att de diskuterade preventivmedel var att motverka vanligt förekommande falska uppgifter och i stället förse föräldrar och lärare med sakliga fakta. De tog avstånd från den familjeplanering med hjälp av preventivmedel som nymalthusianer förespråkade men tog i likhet med flertalet frisinna feminis-

1. Malthusianismen, som byggde på TR Malthus teori att befolkningen ökar snabbare än matproduktionen varför jorden på sikt inte kan föda alla sina invånare, rekommenderade sena giftermål och sexuell återhållsamhet för att begränsa befolkningstillväxten. Nymalthusianerna förordade preventivmedel och kliniker för rådgivning om barnbegränsning.

ter även avstånd från preventivlagen. Sextiosex stockholmsläkare, däribland de båda författarna, Julius make Olof Kinberg, Ada Nilsson, Karolina Widerström och Gerda Kjellberg undertecknade en protest mot lagen som sändes till riksdagen. Där framfördes åsikten att läkare borde kunna ordinera preventivmedel åt personer som enligt deras mening inte borde fortplanta sig, alternativt behövde begränsa en redan stor barnaskara, liksom åt könssjuka personer som inte respekterade sedelagen.

Trots kritiken ändrade man inte skrivningen om preventivmedel, eller ”försiktighetsartiklar” i senare utgåvor av boken. De två första kom innan preventivmedelslagen hade trätt i kraft men i en senare, utvidgad upplaga från 1924 fanns samma text med. Dock var man inte opåverkad av den tidens rashygieniska debatt (Statens institut för rasbiologi inrättades i Uppsala 1922, under tillskyndan av samtliga fem riksdagspartier, från Sveriges kommunistiska parti till Högerpartiet), vilket gav ytterligare ett argument för preventivmedel: ”Att söka hindra en alltför stark ökning av de med avseende på andliga och kroppsliga arvsanlag sämst utrustade individerna är därför ett viktigt folkhygieniskt önskemål” – ett i våra ögon tveksamt argument.

År 1931 publicerade Julia, nu med efternamnet von Sneidern boken *Sexuell etik*, som delvis utgår från *Handledning i sexuell undervisning*. Där behandlas bland annat nymalthusianism, preventivmedel, sterilisering, kastration och abort i större utsträckning än tidigare. Boken gavs ut av tidningen *Husmodern* i serien *Husmoderns presentbok* och i ett företal känner sig redaktionen nödgad att påpeka att det som framförs visserligen är viktig information, men att det får stå för författaren och inte utgör *Husmoderns* standpunkt. Här finns också ett ganska omfattande avsnitt där författaren argumenterar för möjlighet till abort på social indikation (då tilläts endast abort på medicinsk indikation).

I och med att maken blev utnämnd till landshövding och flytten till Vänersborg avvecklade Julia sin kliniska verksamhet och ägnade sig åt representationens förpliktelser. Hon fortsatte dock sitt sociala engagemang med uppdrag i styrelser och nämnder och aktivitet i lokalkretsarna av Röda korset och Fredrika Bremeförbundet. Under sina sista år, då andra världskriget pågick, engagerade hon sig för judiska flyktingar.

Bild 3. Boken *Sexuell etik*

Vera Starck-Romanus

Bild 4. Vera Starck-Romanus

Arvet efter Julia von Sneidern skulle omsorgsfullt förvaltas av en systerdotter till Julia, Vera Starck-Romanus (1911–2010). Hennes mor, Karolina Rosenbaum, som alltså var syster till Julia von Sneidern, var gift med kemisten och lektorn Gunnar Starck. Vera utbildade sig till läkare, och var starkt inspirerad av sin mosters arbete. Hon gifte sig 1934 med kirurgen Ragnar Romanus. Det äldsta av hennes fyra barn, Gabriel Romanus, skulle bli känd som politiker (folkpartist) och sedermera chef för Systembolaget

Vera Starck-Romanus växte upp i Stockholm och avlade studentexamen 1929. Hon blev klar med sina medicinska studier 1938. Under utbildningen drabbades hon av lungtuberkulos sedan hon blivit smittad av en patient, och var tidvis svårt sjuk. Efter läkar-examen var hon verksam som underläkare i Helsingborg 1938–1942, därefter på S:t Görans sjukhus 1942–1947 och på Radiumhemmet 1947–1958. Hennes medicinska specialitet var dermatologi och venereologi. Syfilis och gonorré var mycket spridda sjukdomar och kunde botas först i slutet av 1940-talet då penicillinet introducerades.

När Ragnar Romanus fick en professur i kirurgi vid Sahlgrenska sjukhuset 1956 flyttade familjen till Göteborg. Där arbetade Vera Starck-Romanus först på Holtermanska sjukhuset, en inrättning för veneriskt sjuka, och från 1960 till sin pensionering på hudkliniken vid Sahlgrenska sjukhuset. Flera år efter pensionen fortsatte hon att arbeta på könsmottagningen i Sociala Huset i Göteborg.

Vera Starck-Romanus hade ett livslångt engagemang för sexualupplysning. Redan 1933 kom hon ikontakt med det nystartade Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) och vid 1940-talets mitt började hon föreläsa på deras sommarkurser. Åren 1958–1970 var hon ordförande för förbundets Göteborgsavdelning och ansvarig för rådgivningsbyrån för sexuella frågor i Sociala Huset. Hon var också ledamot av förbundsstyrelsen där hon hade ett nära samarbete med Elise Ottesen-Jensen.

Viktiga frågor under förbundets första tid var sexualundervisning i skolorna och upprättandet av rådgivningsbyråer. Man ville också dela ut gratis preventivmedel till fattiga och ge kvinnor fri abort. Ett annat återkommande tema var kvinnors sexuella behov, där Vera Starck-Romanus försvarade kvinnors rätt till samma sexuella frihet som männen. Pessarutprovning och extra mottagning efter arbetstidens slut var därför en självklarhet för henne. Hon upplyste om

könssjukdomar och kämpade för homosexuellas rättigheter. Till en början arbetade hon i stark motvind men efterhand blev hennes idéer alltmer accepterade. Den fria aborten som lagfästes 1975 var en stor framgång för henne.

När hon blivit änka efter femtio års äktenskap blev de äldres sexualitet ett nytt engagemang. Riktigt uppmärksammas blev Vera Starck-Romanus då hon framträdde i radio och TV med detta ämne, i synnerhet sedan hon 1985 träffat läkaren Thorsten Samuelson och de framträdde i TV-programmet Go'kväll och berättade om hur de funnit kärleken på äldre dagar.

Vera Starck-Romanus var också engagerad i andra politiska frågor. Själv av judisk börd var hon en av grundarna av den israeliska byn Fredens oas, där kristna, judiska och muslimska barn går i samma skola.

Kerstin Vinterhed – känd socialpolitisk journalist på Dagens Nyheter under mer än 40 år – skriver om sin moster Vera i en dödsruna i Dagens Nyheter ”Hon var helnykterist, icke-rökare, folkpartist, sjöng alt i kör och älskade cykling och långfärdsskridskor.” Hon dog två månader före sin 99-årsdag.

Tack till Clas och Elisabet Rosenbaum för kompletterande information!

Urban Janlert

Professor emeritus, socialmedicinare och med.dr.

Institutionen för epidemiologi och global hälsa, Umeå universitet.

Källor

Julia Sneidern, von, urn:sbl:6088, Svenskt biografiskt lexikon (art av Ulrika Nilsson med bidr av Mattias Andersson (Axel v S)), hämtad 2025-04-26.

Nekrolog ”Julia von Sneidern”. Svenska Dagbladet 19 juni 1945

Nekrolog ”Vera Starck Romanus”, Dagens Nyheter 27 januari 2010 (av Kerstin Vinterhed)

Vera Starck-Romanus, www.skbl.se/sv/artikel/VeraStarckRomanus, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Inger Eriksson), hämtad 2025-09-02.

Sveriges dödbok 1830–2020. Sveriges släktforskarförbund, Sundbyberg, 2022.